

Творчески
предизвикателства
в психологията

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ ВЪВ ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА

Елена Бораджиева*

OPPORTUNITIES FOR FORMING INTERCULTURAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Elena Boradzhieva

Abstract: The report substantiates the need for purposeful formation of intercultural competence in students from the programme “National and Regional Security” of the National Military University and students from the programme “Psychology” of Veliko Tarnovo University. Opportunities are offered during the course of teaching to organize and manage this process with the available curricula and using the resources provided by the European and National training and development programmes.

Keywords: formation of intercultural competence; European and National training and development programmes; opportunities of university programs.

В света на безпрепятствената от техническа гледна точка комуникация, в глобализацията се свят и предвид засиления емиграционен процес целенасоченото организиране и управление на формирането на межкултурна компетентност във висшите училища (ВУ) е наложително. Налични ресурси за това съществуват и те трябва да бъдат използвани – самата академична среда, в която се събират млади хора с културни различия, имплицитното приобщаване към организационната култура на висшето учебно заведение, учебните програми по философия, лидерска подготовка, чуждоезиково обучение, някои от военно-техническите дисциплини в НВУ

* Елена Бораджиева – проф., д-р по психология, преподавател в катедра „Психология“, Философски факултет към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: e.boradzhieva@abv.bg

„Васил Левски“ и съответно повечето дисциплини в специалност „Психология“ във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – Психология на личността, Социална психология, Организационна психология, Етнопсихология, Психология на религията.

В новата среда на ВУ младите хора изпитват дискомфорт, както и всеки човек, попаднал за първи път на ново място. Раздразнението и гневът, че другите постъпват не според нашите представи и разбирания, тревожността и страхът от несъответствието на собственото ни поведение спрямо все още неясните за нас изисквания на университета са основа за самоосъзнаване на собствената ни култура и осъзнаване на поведението на другите, на културата на различните от нас. **Културната осъзнатост** включва осъзнаване на собствената култура и на културата на другите, с които се оказваме за първи път в различна за тях и нас среда. Това е първото стъпало за формиране на **междукултурна компетентност**. Според определението на Филип Пелман и Марк Верлот междукултурната компетентност е „способност да се разбират социокултурните различия и да се действа успешно в разнообразна културна среда“. Такава компетентност започва да се изгражда още в детството, чрез родителите в междукултурната среда, в която е живяло семейството, „родова“ компетентност (Paelman, Verlot 2007). С навлизане на подрастващия в нови среди – в училище, приятелски кръг, университет и др., междукултурната компетентност имплицитно се развива, или ако използваме казаното от Хофстеде: *културата е колективно програмиране на ума, което отличава членове на една категория хора от други*, „програмирането на ума“ в различните среди води до стереотипното поведение – кое къде е правилно и кое къде е неправилно да правим (Хофстеде 2001: 368).

Подпомагането на културната осъзнатост предполага по-бърза адаптация и по-успешно справяне със задачите в новата среда. В това отношение е възможно едновременно да се постигнат две цели в различните курсове на обучение. Осигуряването на възможност за организиране на традиционна среща на новопостъпилите с обучаеми от трети и четвърти курс, от една страна, ще подпомогне процеса на осъзнаване на собствената култура, тази на другите и на организацията като цяло, а от друга – ще доразвива междукултурната компетентност на посрещащите.

Такива ритуали съществуват повече от 20 години в Белгийското кралско военно училище. Първокурсниците се посрещат с моркови от по-големите, с което в шеговитата форма им се показва, че те са „зайци“, новобранци, че през първата година ще са непрекъснато „нащрек“, ще има много нови за тях неща, които са естествени и се изискват от самата организация на обучение в училището. Развеждат ги на всички възможни места, на които ще се наложи да бъдат по време на престоя си през първата година, изграждат се неформални връзки за обмен на информация между курсанти от различните курсове на обучение. Друг ритуал там е откриването на учебната година, който става достояние на обществеността с церемония. Вечерта след откриването следва училищният бал, който по пищността си може да се сравни с прочутите новогодишни виенски балове. Клубът по танци към училището и поканените други танцови състави допринасят за това. Балът се подготвя изцяло от обучаемите, които включително отговарят за изготвянето на поканата до краля, рядко пропускащ този традиционен празник.

Процесът на управление на адаптацията на постъпващите във висшето училище повишава ефективността от усвояване на професионалните знания и умения. Той способства за развитието на межкултурната компетентност, за която и европейските образователни програми предлагат редица възможности. Ако адаптацията продължи прекалено дълго четиригодишният период на бакалавърската образователна степен се оказва кратък за решаване на важни за развитието на личността компетенции, макар и реално да съществуват условия за това. В предишно наше проучване сред студентите психолози се очертаха основните проблеми при адаптацията им от обективно и субективно естество. Будещи тревога се оказаха някои пасивни стратегии, които анкетираните споделиха в свободна форма на отговор, че прилагат за справяне в условията на висшето училище (Бораджиева, Йонкова, Тасевска, 2015). В посоченото проучване се обсъжда възможен модел за развитие на социално-професионална компетентност, който касае както адаптационния процес, така и последващия период на обучение по специалността „Психология“.

Готови ли са студентите психолози и курсантите за развитие на межкултурна компетентност? Има ли условия за това? Ще се

опитаме да отговорим на тези въпроси за курсантите от специалност „Национална и регионална сигурност“ от НВУ „Васил Левски“ и за студентите от специалност „Психология“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

Психическата готовност за развиване на межкултурната компетентност според Ринешмит зависи от търсенето и получаването на помощ; възприемчивостта на нови идеи; емпатийността; чувството за отговорност към другите; търпимостта към различията в мисленето; приемането на чужди културни представи за валидни; споделянето на общи проблеми и съвместното им решаване (Иванов 2012). Програмите по дисциплините „Военна психология и педагогика“, „Лидерство“ (в четири модула), „Основи на държавата и правото и гражданско-военни отношения“, „Делова кореспонденция“, както и практическите занятия по военните дисциплини, чуждоезиковото обучение, създават възможност за развитие на межкултурна компетентност у курсантите. Те дават не само знания за разбирането на другите, за различията в мисленето и културата, но и чрез тренингите развиват практически умения. За студентите от специалност „Психология“ обучението по по-голямата част от дисциплините осигурява задълбочени знания. Към тези дисциплини се отнасят най-вече: Когнитивна психология; Психология на личността, Сравнителна психология; Етнопсихология; Социална психология, Психология на религията; Психология на конфликта. Но липсва достатъчно практика за развитие на уменията. Това се споделя и от студентите в направено проучване през 2015 г. за готовността им за полагане на доброволчески труд (Бораджиева 2019).

В описаните в литературата модели за развитие на межкултурна компетентност основен компонент, наред със себеосъзнаването, познаването и осъзнаването на културните различия, отговорността за глобалните проблеми и съвместното им решаване, са **социалните дейности** (Agatucci 2000; Иванов 2012; Paelman, Verlot 2007). Дейности, които отговарят на желанията и интереса на обучаемите и водят до развитие на межкултурна компетентност. Възможност за такива дейности предоставят проектът „Студентски практики“, както и програмата „Еразъм +“.

Проектът „Студентски практики“ е изключително благоприятен и ползотворен за обучаващите се. Навлизането от студентските аудитории в професионална среда под ръководството на ментор и академичен наставник е условие за бърза и успешна адаптация на младия човек след завършване на университета. Наред с изграждането на практически умения много от студентите споделят, че са намерили своето бъдещо работно място още с приключване на практиката си. Други са се ориентирали в необходимостта от последваща специализация. Трети посочват, че стажът им е помогнал да разберат имат ли познавателна, емоционална и физическа готовност да работят в професионалната среда, в която са попаднали (данните са от проведена среща със студенти психолози след приключване на практиката им).

Програмата „Еразъм“ предоставя възможности за мобилност на студентите с цел обучение и практика. България е на 16-о място по брой студенти за 2015/2016 г., участвали в програмата. Жените са по-активни – за цитираната година те са 61%, а мъжете – 39%. Това съотношение се запазва и през следващите години. Студентите от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, които са се включили тогава в програмата с цел обучение, са 116, а с цел практика – 72. Постепенно се увеличава броят на студентите участници в програмата. През учебната 2018/2019 г. те са съответно 130 и 90. Но при наличието на партньорски отношения по програмата с над 320 чуждестранни университета, този брой не е голям. Проучването, което направихме със студенти от специалност „Психология“, разкрива степента им на информираност, както и мотивацията им за участие или неучастие в програмата „Еразъм +“. Резултатите са обобщени по курсове и пол.

Таблица 1.

Разпределение на студентите според курса на обучение и пола по отношение на информираността им за възможностите на програмата „Еразъм +“

Курс	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс		Общ брой
	мъж	жена	мъж	жена	мъж	жена	мъж	жена	
Информиран	5	9	3	10	3	10	1	11	52
Неинформиран	3	3	4	5	4	4	2	0	25
Общо брой	8	12	7	15	7	14	3	11	77

Информирани са 2/3 от всички анкетирани. Няма статистически значима разлика между курсовете по отношение на информираността им. Такава има по отношение на пола ($\chi^2=6,44$; $p < 0,01$). Близко половината от всички жени, участници в анкетата (48%), са информирани за възможностите за студентска мобилност по програмата „Еразъм +“, а от всички анкетирани мъже процентът на осведомените е 25%.

Желание да кандидатстват за участие в програмата с цел обучение декларират 41% от всички анкетирани студенти. Прави впечатление, че най-голяма готовност изразяват студентите, завършващи първи курс – 50% посочват, че биха подали документи, 45% са категорични, че няма да опитат да се включат, а 5% отговарят, че не са мислили по въпроса. За завършващите втори и трети курс резултатите сочат, че броят на желаещите сред тях намалява спрямо първокурсниците (36,4% от втори курс и 38,1% от трети курс).

Най-често срещаните мотиви за участие в програмата според изследваните студенти са: срещи с хора на моята възраст от други култури; придобиване на нови познания и социални умения; сравнение с методите на обучение по специалността; практикуване и усъвършенстване на чужд език; избор за реализация извън България; ново за мен предизвикателство; обичам да пътувам (отговорите са посочени от анкетираните в свободна форма и са обобщени тук в низходящ ред – от най-често срещаните към най-рядко представените).

Най-често посочените мотиви за нежелание да се кандидатства в програмата са съответно: нямам необходимите познания по английски език; обучението ми тук ме удовлетворява напълно; уча и работя тук; предпочитам да съм с колегите си тук; няма с кого от колегите да тръгна, а сам не бих рискувал, и др. единични отговори.

Оказва се, че студентите най-често са информирани за програмата „Еразъм +“ от преподавателите си (Таблица 2.).

Таблица 2.

Разпределение на източниците на информация относно запознаване с програмата „Еразъм +“

Източници	Честота	Проценти
Сайт на университета	16	30,8%
Преподаватели	26	50,0%
Участвали студенти	4	7,7%
Приятели	4	7,7%
Други източници	2	3,8%
Общо:	52	100%

Прекият контакт при общуване на студентите с преподавателите влияе върху мотивацията им. Организирането на срещи със студенти от други страни, обучаващи се по същата програма у нас, би допринесло за установяване на контакти и взаимен обмен. За съжаление, в момента обучаващите се чуждестранни студенти във Великотърновския университет са в повечето случаи на индивидуален план и това затруднява съвместната дейност, която в най-голяма степен развива межкултурната компетентност. В това отношение в Националния военен университет съществуват повече възможности по линия на военния „Еразъм“. Курсантите участват групово в различни модули на обучение и практика в чужбина. Пристигащите в НВУ курсанти от чужди военни училища са на по-компактни групи и се включват в съвместни обучения с българските курсанти.

Възможности за формиране на межкултурна компетентост в условията на висшите учебни заведения има и е необходимо те да бъдат използвани и разширявани. В тази посока за организиране на съвместни дейности с обучаващите се по „Еразъм“ чуждестран-

ни студенти във Великотърновския университет работят преподавателите от катедра „Психология“ съвместно с участниците в клуба по психология. Опитът на Националния военен университет по запознаване на чуждестранните курсанти с културно-исторически забележителности в старопрестолния град и околностите, обиколка, която се прави съвместно с българските курсанти, може да се разшири и превърне в съвместна инициатива между двата университета и техните чуждестранни колеги.

БИБЛИОГРАФИЯ BIBLIOGRAPHY

1. **Бораджиева, Е. 2019:** Бораджиева, Е. Анкетно проучване за нагласите на студенти от специалност „Психология“ за упражняване на доброволчески труд. *Библиотека „Диоген“*: Изследване и практика. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 23–33. // **Boradzhieva, E. 2019:** Boradzhieva, E. Anketno prouchvane za naglasite na studenti ot spetsialnost „Psihologiya“ za uprazhnyavane na dobrovolcheski trud, *Biblioteka „Diogen“*: Izsledvane i praktika. V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 23–33.

2. **Бораджиева, Е., Йонкова, Кр., Тасевска, Д. 2015:** Бораджиева, Е., Йонкова, Кр., Тасевска, Д. Практики на комуникативната технология във вуз: традиция и новаторство. *Библиотека „Диоген“*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, Психология, т. 23, бр. 1 с. 7–26. // **Boradzhieva, E., Yonkova, Kr., Tasevska, D. 2015:** Boradzhieva, E., Yonkova, Kr., Tasevska, D. Praktiki na komunikativnata tehnologiya vav vuz: traditsia i novatorstvo. *Biblioteka „Diogen“*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, Psihologiya, t. 23, br. 1 s. 7–26.

3. **Иванов, И. 2012:** Иванов, И. Развие на интеркултурна компетентност, Шумен, Унив. издателство „Еп. Константин Преславски“, с. 247. // **Ivanov, I. 2012:** Ivanov, I. Razvie na interkulturna kompetentnost, Shumen, Univ. izdatelstvo “Ep. Konstantin Preslavski”, s. 247.

4. **Paelman, P., M. Verlot 2007:** Paelman, P., M. Verlot. Pedagogy, Diversity and Empowerment Interculturalisation of schools in Flanders as a tool for more democratic education, Brusell.

5. **Хофстеде, Х. 2001:** Хофстеде, Х. Култури и организации. Софтуер на ума изд. София: Класика и стил. // **Hofstede, H. 2001:** Hofstede, H. Kulturi i organizatsii. Softuer na uma izd. Sofia: Klasika i stil.